

ศิลปวัฒนธรรม
ART & CULTURE
ฉบับพิเศษ

เรื่องเล่าชีวิตสาวชาวจีน

พิมพ์ครั้งที่ ๓

หอมติดกระดาน

ต้นสนีย์ วีระศิลป์ชัย

หอมตึกกระตาน • คันสนีย์ วีระศิลป์ชัย

พิมพ์ครั้งแรก : กรกฎาคม ๒๕๔๘
พิมพ์ครั้งที่ ๒ : ตุลาคม ๒๕๕๑
พิมพ์ครั้งที่ ๓ : กันยายน ๒๕๕๓

ราคา ๑๔๐ บาท

ข้อมูลทางบรรณานุกรม

คันสนีย์ วีระศิลป์ชัย.

หอมตึกกระตาน, พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๕๓.
๒๔๐ หน้า : ภาพประกอบ.

1. ศรีสาวัง--ความเชื่ออยู่แต่ประเพณี
2. วัฒนธรรมการกิน I. ชื่อเรื่อง

394

ISBN 978 - 974 - 02 - 0643 - 9

ภาพจากปก

ตุ๊กตาชาววัง

- ผู้จัดทำสำนักพิมพ์ : สุชาติ ศรีสุวรรณ ● ผู้ช่วยผู้จัดทำสำนักพิมพ์ : ประยงค์ คงเอื้อง
- บรรณาธิการบริหาร : สุลักษณ์ บุญปาน ● บรรณาธิการสำนักพิมพ์ : ศิริพงษ์ วิทย์วิโรจน์
- ผู้ช่วยบรรณาธิการ : อภิลักษณ์ วีระจตุรวรรณ ● พิสูจน์อักษร : ไรต์ช่วง รววิน | หัดนัสลิน ชินาทระหอม
- ศิลปกรรม : บุศรา สมบุญวิวัฒน์ ● ออกแบบปก : วรางค์ ดุรุงชอม
- ประชาสัมพันธ์ : กังฤดี ศรีโพธิ์จัน

สำนักพิมพ์มติชน • www.matchonbook.com

บริษัท มติชน จำกัด (มหาชน) : ๑๒ ถนนเทศบาลนคร กรุงเทพมหานคร ๑๐๙๐๐
โทรศัพท์ ๐-๒๕๕๐-๐๑๒๑ ต่อ ๓๓๓๕ โทรสาร ๐-๒๕๕๙-๕๙๐๙
แม่พิมพ์สีขาวดำ : กองพิมพ์ดี บริษัท มติชน จำกัด (มหาชน) ๑๒ ถนนเทศบาลนคร กรุงเทพมหานคร ๑๐๙๐๐ โทรสาร ๐-๒๕๕๐-๐๑๒๑ ต่อ ๒๔๐๐-๒๔๐๒
พิมพ์ที่ : โรงพิมพ์มติชนปากเกร็ด ๒๗/๑ หมู่ ๕ ถนนสุขาประชาสรรค์ ๒ ตำบลบางพูด อำเภอปากเกร็ด นนทบุรี ๑๑๑๒๐
โทรศัพท์ ๐-๒๕๕๙๒๑๓๓, ๐-๒๕๙๒-๐๕๙๖ โทรสาร ๐-๒๕๙๒-๐๕๙๗
จัดจำหน่ายโดย : บริษัท งานดี จำกัด (ในเครือมติชน) ๑๒ ถนนเทศบาลนคร กรุงเทพมหานคร ๑๐๙๐๐ โทรสาร ๐-๒๕๕๐-๐๑๒๑ ต่อ ๓๓๐๕, ๓๓๐๖ โทรสาร ๐-๒๕๕๐-๐๕๕๙
Matchon Publishing House a division of Matchon Public Co., Ltd. 12 Tetsabannueman Rd,
Prachanivate 1, Chatuchak, Bangkok 10900 Thailand

สารบัญ

หอมดีตกระดาน พิมพ์ครั้งที่ ๓

คำนำ คັນสนีย์ วีระศิลป์ชัย	(๗)
๑ อาหารการกินของชาววัง	๒
๒ อาหารกินเล่นและของว่างของชาววัง	๑๒
๓ วัฒนธรรมการกินหมากของชาววัง	๒๐
๔ การเล่นและของเล่นของเด็กชาววัง	๒๘
๕ ประเพณีการแต่งกายของข้าราชการสำนักฝ่ายใน	๓๗
๖ อาบน้ำแต่งตัว	๔๖
๗ เข้าเฝ้าเจ้านายฝ่ายใน	๕๖
๘ เข้าเฝ้าถวายตัว	๖๔
๙ เข้าเฝ้าหรือขึ้นเฝ้าประจำวัน	๗๒
๑๐ เข้าเฝ้าถวายงาน	๘๑
๑๑ การรับประทานอาหารของชาววัง	๙๑

(จ) หอมติดกระดาน

๑๒	การหลับนอนของชาววัง	๑๐๐
๑๓	การขั้บถ่ายของชาววัง	๑๑๐
๑๔	เครื่องอาภรณ์ เพชรพลอยของชาววัง	๑๑๘
๑๕	การทำความสะอาดเครื่องนุ่งห่มของชาววัง	๑๓๐
๑๖	การอบรมสั่งสอนเจ้านายเล็กๆ ในพระราชสำนักฝ่ายใน	๑๓๘
๑๗	ภาษาและวิธีการพูดของชาววัง	๑๔๘
๑๘	ธรรมเนียมและความเชื่อในพระราชสำนักฝ่ายใน	๑๕๘
๑๙	การมีคู่ครองของชาววัง	๑๗๐
๒๐	ความอิจฉาริษยาและความไม่ลงรอยกัน ในพระราชสำนักฝ่ายใน	๑๘๙
๒๑	สมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ	๒๐๒
๒๒	สาวชาววังกับการชื้อบั้ง	๒๑๒

คำนำ

หอมติดกระดาน พิมพ์ครั้งที่ ๓

คำว่า “หอมติดกระดาน” เป็นคำที่ใช้และรู้จักกันดีในสมัยโบราณ ปัจจุบันคำนี้ไม่มีที่ใช้เพราะไม่มีปัจจัยที่จะทำให้คำนี้คงอยู่ คือไม่มีความหอมชนิดหอมยาก หอมที่สุด และไม่มีกระดานที่จะให้ความหอมติด อันเนื่องมาจากความหอมในปัจจุบันส่วนมากเป็นความหอมที่เกิดจากสารเคมีซึ่งเป็นความหอมชนิดหอมอบอวล หอมโชย หอมตลบ หอมจูน หอมทั้งหลายเหล่านี้เป็นความหอมที่มีคุณสมบัติเพียงลอยอยู่ในอากาศรอบๆ ตัวแล้วก็กระจายหายไปช้าบ้างเร็วบ้าง ส่วนพื้นกระดานที่จะให้ความหอมติดนั้นก็หายาก เพราะกลายเป็นพื้นหินอ่อน หินล้าง ลานซีเมนต์หรือปาร์เกต์ไปเสียหมด ด้วยเหตุนี้ความหอมติดกระดานจึงไม่ปรากฏในปัจจุบัน

คำว่า “หอมติดกระดาน” มีความหมายตรงตัว คือความหอมที่หอมมาก โดยเฉพาะความหอมที่ได้จากธรรมชาติซึ่งซึมลึกอยู่ในเครื่องนุ่งห่มของสตรีชาววังสมัยโบราณ เมื่อสตรีนั้นนั่งลง ณ ที่ใด กระดานแผ่นใด ครั้นลุกจากไป ความหอมที่ซึมลึกอยู่ในอากาศที่ใช้เครื่องนุ่งห่ม ก็ยังคงซึมซาบอบอวลติดอยู่ที่พื้นกระดาน ยิ่งพื้นกระดานที่ได้รับประทับความหอมชนิดเต็มซ้าแล้วซ้าเล่าจนกระดานซึ่งแม้จะเป็นของกระดานก็ยังสามารที่จะอบซบเอาความหอมนั้นไว้ ความหอมที่ซึมซาบอยู่ในพื้นกระดานส่งกลิ่นรวยรินตลอดเวลานั้นเรียกภาวะนั้นว่า “หอมติดกระดาน”

คำว่า “หอมติดกระดาน” จึงเป็นเหมือนสัญลักษณ์ของสตรีชาววังสมัยโบราณ ที่มีความแตกต่างกับสตรีชาวบ้าน แม้สตรีชาวบ้านประสงค์จะเลียนแบบสตรีชาววัง แต่ก็ไม่อาจเหมือนได้เพราะปัจจัยเกื้อหนุนแตกต่างกัน อันได้แก่ เวลา ทรัพย์สิน และสภาพแวดล้อม สตรีชาววังมีเวลาและทรัพย์สินมากกว่าสตรีชาวบ้าน ส่วนสภาพแวดล้อม

อาหารการกินของชาววัง

ชาววังหรือข้าราชการสำนักฝ่ายใน เป็นพวกพิถีพิถันช่างประติดประต่อและละเอียดลออในทุกเรื่อง ทุกขั้นตอนของการดำเนินชีวิตประจำวัน โดยเฉพาะเรื่องอาหารการกิน ซึ่งชาววังถือเป็นเรื่องสำคัญประจำวันเรื่องหนึ่ง

เพราะในแต่ละวันนอกจากจะมีอาหารประจำ ๓ มื้อ ตามปกติแล้วยังมีอาหารประเภทอาหารว่าง อาหารรับประทานเล่น ซึ่งอาหารแต่ละประเภทล้วนต้องใช้แรงงานและความพิถีพิถันประณีตบรรจงอย่างมาก จนได้อาหารที่พร้อมด้วยรสชาติ ความสะอาด ความงดงามของรูปแบบสีกลิ่น ตลอดจนความสะอาดกสบายในการรับประทาน

ความพิถีพิถันเกี่ยวกับอาหารการกินของชาววังเริ่มแต่ **เรื่องของข้าว** ซึ่งเป็นอาหารหลัก ที่แต่ละคนจะชอบไม่เหมือนกัน บางคนชอบข้าวสวย ข้าวนุ่ม ข้าวแฉะ ขึ้นกับชนิดของข้าวและกรรมวิธีหุง ชนิดของข้าวคนในวังสามารถที่จะเลือกได้ตามความพอใจ เพราะเจ้านายแต่ละ

พระวิมาดาเธอ พระองค์เจ้าสายสวลีภิรมย์ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ปิยมหาราชปดิวรัดา ทรงกำกับดูแลห้องพระเครื่องต้น

เจ้าจอมหม่อมราชวงศ์สดับ ลดาวัลย์ ผู้ประพันธ์ “น้ำพริกลงเรือ” จนเป็นที่เลื่องลือในหมู่ชาววัง

การเล่นและของเล่นของเด็กชาววัง

เรื่องเล่นและของเล่นเป็นสิ่งจำเป็นและความจำเป็นอย่างหนึ่งของชีวิตมนุษย์ทุกผู้ทุกนาม โดยเฉพาะเด็กๆ ซึ่งยังไม่มีหน้าที่ที่จะต้องรับผิดชอบมากมายนัก จึงมีเวลาว่างสำหรับการเล่นมาก

การเล่นและของเล่นของเด็กไม่ว่าชาติใดภาษาใด ขึ้นอยู่กับสิ่งแวดล้อมและภูมิประเทศ ภูมิอากาศ อย่างเด็กในประเทศหนาวเล่นสกี บันหิมะเป็นรูปตุ๊กตา เด็กในประเทศร้อนก็ว่ายน้ำ บันดินโคลนเป็นตุ๊กตาไว้เล่น เป็นต้น แต่การเล่นของเด็กที่เหมือนๆ กันคือ การเล่นเลียนแบบผู้ใหญ่ เล่นเลี้ยงน้อง ชายของหม้อข้าวหม้อแกง ไปลิดจับขโมย หรือเล่นเลียนแบบสิ่งแวดล้อมอื่นๆ เช่น เลือข้ามห้วย โพงพาง แมงมุมขั้วมหลังคา เป็นต้น

เด็กที่อยู่ในพระราชสำนักฝ่ายใน มีทั้งเด็กหญิงและเด็กชายจำนวนมากที่อยู่ในวัยซุกซน ซึ่งก็เหมือนกับเด็กทั่วไป คือชอบเล่นแต่สิ่งแวดล้อมที่ได้พบเห็นตลอดจนของเล่นนั้นแตกต่างจากเด็กชาวบ้าน

สมเด็จพระเจ้าฟ้ามหิดลอดุลยเดช และสมเด็จพระเจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์

เข้าเฝ้าถวายตัว

การเข้าเฝ้าอีกอย่างหนึ่งคือการเข้าเฝ้าเพื่อถวายตัวเป็นข้าหลวง
ในพระตำหนักต่างๆ

แต่ละตำหนักจะมีผู้นำบุตรหลานมาเข้าเฝ้าถวายตัวเพื่อรับใช้
และเพื่อศึกษาขนบธรรมเนียม กิริยามารยาทตลอดจนวิชาการต่างๆ
ของกุลสตรี อันเป็นการเพิ่มพูนคุณสมบัติของสตรีนั้นให้มีคุณและค่า
ยามเมื่อลาจากไปมีเหย้าเรือน โดยเฉพาะตำหนักที่เจ้านายมีวาสนา
บารมีสูง เป็นที่โปรดปราน มักมีผู้นำบุตรหลานมาถวายตัวมากเป็นพิเศษ

เพราะบางคนบางท่านก็คาดหวังว่าลูกสาวหลานสาวของตนอาจมี
วาสนาได้เข้ารับราชการในพระราชสำนักฝ่ายใน ตำแหน่งใดตำแหน่ง
หนึ่งอันจะได้เป็นหน้าตาเกียรติยศแก่วงศ์สกุลบ้าง

วิธีการเข้าเฝ้าถวายตัวเป็นข้าหลวงหรือเป็นผู้อยู่ในพระอุปการะ
ของเจ้านายแต่ละตำหนัก มีวิธีการคล้ายคลึงกันคือ บิดามารดาหรือ
ญาติผู้ใหญ่ ซึ่งทรงรู้จักคุ้นเคยเป็นอย่างดี จะเป็นผู้นำบุตรหลานเข้า
เฝ้าพร้อมกับรูปเทียนแพและดอกไม้ไปถวายและกราบทูลฝากฝังบุตร

๑๑

การรับประทานอาหารของชาววัง

การรับประทานอาหารของคนทั่วไปจะรับประทานกันวันละ ๓ มื้อ คือ เช้า กลางวัน และเย็น ในสมัยโบราณการรับประทานอาหารเช้า มื้อเป็นไปตามสภาพแวดล้อม โดยมากมื้อเช้าจะเป็นมื้อที่เร่งรีบเพราะ จะต้องออกไปทำงาน มื้อกลางวันบางครั้งอาจรับประทานในสถานที่ทำงาน เช่น ชานาก็จะมีห่อข้าวไปหรือผู้นำไปส่งถึงห้องนา เวลาเย็นเป็นเวลา ที่ทุกคนในบ้านจะอยู่พร้อมกัน จึงมักเป็นอาหารมื้อใหญ่ที่รับประทาน กันอย่างช้าๆ มีเวลาสนทนากันด้วยเรื่องต่างๆ แต่ก็ใช้เวลาไม่มากนัก

การรับประทานอาหารของชาววังจะแตกต่างจากคนทั่วไป ทั้งนี้ เพราะหน้าที่และกิจวัตรที่ทำประจำวันไม่เหมือนกัน ชาววังมักใช้เวลา กลางคืนทำกิจกรรมต่างๆ นอนดึกจึงมักตื่นสาย ดังนั้นการเริ่มเวลา ปฏิบัติกิจจึงต่างกัน ทำให้มื้อเสวยหรือรับประทาน ตลอดจนวิธีการรับ ประทาน ซึ่งได้รับการปรุงแต่งให้ประณีตบรรจงจนเป็นแบบฉบับ เฉพาะนั้นต่างกันไปด้วย เช่น

การเปิบข้าวของสาวชาววัง

ห้องเขียวหรือพระที่นั่งบรมราชสถิตยมโหฬาร ใช้เป็นห้องเสวยพระกระยาหารมื้อใหญ่ในรัชกาลที่ ๕ (ภาพจาก สถาบันถาวรพระบรมมหาราชวัง, สำนักพระราชเลขานุการ, ๒๕๓๑)

๑๖

การอบรมสั่งสอนเจ้านายเล็กๆ ในพระราชสำนักฝ่ายใน

เจ้านายเล็กๆ และเด็กหญิงชายในพระราชสำนักฝ่ายในนั้น นอกจากพระราชโอรสพระราชธิดาแล้ว ยังมีพระโอรสธิดาของพระบรมวงศานุวงศ์ ตลอดจนบุตรธิดาของข้าราชการชั้นผู้ใหญ่หรือคหบดีคนสำคัญของบ้านเมือง ที่นำเข้ามาถวายตัวตามตำแหน่งต่างๆ หน้าที่สำคัญของสตรีในพระราชสำนักฝ่ายในอย่างหนึ่งก็คือ การอภิบาลอบรมเลี้ยงดูเด็กหญิงชายเหล่านั้น

การอบรมเลี้ยงดูสั่งสอนเจ้านายเล็กๆ และเด็กหญิงชายของชาววังแตกต่างจากการเลี้ยงดูของชาวบ้านทั่วไป อย่างแรกก็คือเรื่องกิริยามารยาท เพราะกิริยามารยาทเป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงความเป็นชาววังอย่างชัดเจนที่สุดโดยเฉพาะเด็กหญิง หม่อมเจ้าหญิงมารยาตกรัณญา ดิศกุล ทรงเล่าเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ว่า

“...ขั้นต้นต้องหัดคลาน วิธีคลาน วิธีหมอบเข้าเฝ้าเจ้านายประเภทไหน กราบแค่ไหน ไหว้แค่ไหน หมอบกราบราบกับพื้นก็มี ไหว้ยังงี้ก็มี (พนมมือจอร์ดอก ครีษณะโน้มต่ำ) ต้องรู้หมด คลานก็มีท่าคลานหลายอย่าง

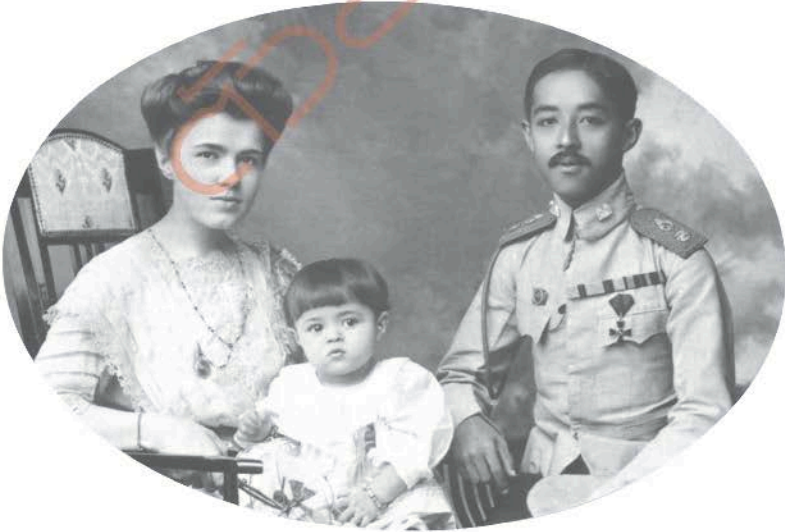
สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ทรงมีวิธีการอบรมสั่งสอนพระราชโอรสธิดาที่เข้มงวด และมีวิธีการทำโทษ ซึ่งเจ้านายเล็กๆ ทุกพระองค์มีพระจริยาวัตรที่ตรงตาม

สมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก และสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ทรงอุ้มสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์

หม่อมเจ้าหญิงอัจฉราฉวี เทวกุล พระธิดาสมเด็จพระยาเทววงศ์วโรปการ

สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ และหม่อมคัททริน เดสนิตลกี และพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์

๒๐

ความอิจฉาริษยาและความไม่ลงรอยกัน ในพระราชสำนักฝ่ายใน

สถานที่ใดที่มีคนอยู่รวมกันเป็นจำนวนมาก ย่อมจะมีเรื่องราวกระทบกระทั่งกันบ้างไม่มากก็น้อย ในพระราชสำนักฝ่ายในก็คงหลีกเลี่ยงหนีธรรมชาติเช่นนี้ไปไม่พ้น แม้ว่าทุกคนจะมีศูนย์รวมแห่งความจงรักภักดีอยู่ที่องค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระองค์เดียวกัน และมีความพยายามที่จะระมัดระวังมิให้เกิดการกระทบกระทั่งกันให้เป็นที่ระคายเคืองเบื้องพระยุคลบาท แต่เพราะพื้นฐานจิตใจและการอบรมบ่มนิสัยของผู้ที่เข้ามาถวายตัวเป็นบาทบริจาริกาแต่ละท่านไม่เหมือนกัน ด้วยเหตุนี้ความอิจฉาริษยา การชิงดีชิงเด่นชิงความรักและความเป็นหนึ่งจึงต้องเกิดขึ้นบ้างไม่มากก็น้อย แต่มักไม่มีใครจะมีหลักฐานปรากฏ เพราะถือเป็นเรื่องส่วนพระองค์ภายในพระราชวังค์ ไม่สมควรที่คนภายนอกจะล่วงรู้ให้เป็นที่เสื่อมเสียพระเกียรติยศ

อย่างไรก็ตาม อาจกล่าวได้ว่า เรื่องการอิจฉาริษยาชิงดีชิงเด่นกันในพระราชสำนักฝ่ายในนั้นน่าจะมี เพียงแต่เป็นเรื่องราวที่คลุมเครือ

สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ เสด็จออก ณ พระที่นั่งราชกรัณยสภา เป็นองค์ประธานในการประชุมปรึกษาราชการแผ่นดิน เมื่อทรงเป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน ใน พ.ศ. ๒๔๔๐

สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ประทับในท่ามกลางพระราชโอรส พระราชธิดา ทรงฉายที่สนามหญ้าสวนศิवालัย ในพระบรมมหาราชวัง

คำว่า “หอมติดกระดาน” มีความหมายลงตัวคือ ความหอมที่หอมมาก โดยเฉพาะความหอมที่ได้จากธรรมชาติ ซึ่งซึมลึกอยู่ในเครื่องนุ่งห่มของสตรีชาววังสมัยโบราณ เมื่อสตรีนั้นนั่งลง ณ ที่ใด กระดานแผ่นใด ครั้นลุกจากไป ความหอมที่ซึมลึกอยู่ในอาภรณ์ที่ใช้นุ่งห่ม ก็ยังคงซึมซาบอบอวลติดอยู่ที่พื้นกระดาน

“หอมติดกระดาน” จึงเป็นเสมือนสัญลักษณ์ของสตรีชาววังสมัยโบราณ คือการได้มีโอกาสใกล้ชิดศูนย์กลางความเจริญ อันได้แก่พระปรีชาสามารถของเหล่าขัตติยนารีที่สตรีเหล่านั้นได้ถวายตัวพึ่งพระบารมี พระองค์ทรงบริบูรณ์ไปด้วยภูมิปัญญาอันเกิดจากการที่ทรงศึกษาคิดค้น ทดลอง และสั่งสมวิชาการสรรพตำราต่างๆ โดยเฉพาะด้านชีวิตความเป็นอยู่ และทรงถ่ายทอดให้แก่สตรีชาววังทั้งหลาย

ISBN 978-974-02-0643-9

9 789740 206439

ราคา ๑๔๐ บาท